

"אל ה' ויאר לנו" — אמרו כולן. שהוא לשון רבים.

"אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח", אמר שמואל, שיביאו זבחים ושלמים הרבה שמתן דם על המזבח כדי לשמוח.

"אלי אתה ואודך", אמר דוד.

"אלהי ארוממך", אמרו כולן.

קיט-ב תנן התם: מקום שנהגו לכפול בהלל כל פסוק ופסוק, יכפול.⁽⁴⁷⁾ ומקום שנהגו לפשוט, שלא לכפול, יפשוט.

מקום שנהגו לברך אחריו, אחרי ההלל, יברך.

הבל, כמנהג המדינה.

אמר אבוי: לא שנו שברכת ההלל תלויה במנהג אלא בברכה שלאחריו. אבל ברכה שלפניו, [מצודה] לברך.

דאמר רב יהודה אמר שמואל: כל המצות מברך עליהן עובר קודם לעשייתן.

והוינן בה: מאי משמע, מהיכן למדנו דהאי "עובר" לישנא דאקדומי הוא?

ומשינינן: אמר רב נחמן בר יצחק: דכתיב "וירץ אחימעץ דרך הכבר, ויעבור את

הכוש", שהקדימו לרוץ לפניו.

אבוי אמר: מהכא: שנאמר אצל יעקב כשהלך לקראת עשיו "והוא עבר לפניכם".

איכא דאמרי: מהכא: "ויעבור מלכם לפניכם זה בראשם".

תניא: רבי כופל בה דברים, שלא היה כופל את כל ההלל אלא מעט, כגון מ"ברוך הבא" ואילך.

רבי אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים.

מאי מוסיף?

אמר אבוי: מוסיף על כפילתו של רבי, לכפוך מ"אודך" ולמטה.

דרש רב עזרא: זימנין אמר לה משמיה דרב, וזימנין אמר לה משמיה דרב אשי: מאי דכתיב "ויגדל הילד ויגמל", עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים, ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק. דהיינו לעתיד לבא.

לאחר שאוכלין ושותין יהיו נותנין לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לברך. והוא אומר להן: איני מברך! מפני שיצא ממני ישמעאל.

אומר לו ליצחק: טול וברך! והוא אומר

שאמרו פסוקים אלו ישי ובניו, לכן אנו כופלים אותם כדי להראות שכל אחד מהם חשוב בפני עצמו. אולם רש"י במסכת סוכה ל"ט עמוד א' מפרש שכל הפסוקים שבהלל הינם כפולים בתוכן שלהם, שהפסוקים בעצמם חוזרים על כל דבר פעמיים, ומאודך ואילך אינם חוזרים, ולכן נהגו לכופלם.

47. סיבת הדבר שאת הפסוקים מאודך ואילך אומרים פעמיים, מבאר הרשב"ם שזה משום כבוד ישי ודוד ואחיו שאמרוהו, ובמרדכי על מסכת סוכה [סימן תשנ"ה] מוסיף, כיון שלא אמר דוד בעצמו פסוקים אלו, לכן כופלים אותם לעשות סימן שהם שונים מהפסוקים האחרים. והאבודרהם בסדר ראש חודש מבאר, כיון

מתנתין:

אין מפטירין [מלשון "הנפטר מחברו"] אין מסיימים את הסעודה, אחר אכילת קרבן הפסח [שהוא נאכל בסוף על השובע] באכילת אפיקומן. ובגמרא מפרש לה.

גמרא:

והוינן בה: מאי אפיקומן?

ומשנינן: אמר רב: שלא יעקרו מחבורה לחבורה, לאחר שיסיימו בני החבורה לאכול קרבן פסח שלהם לא ילכו לחבורה אחרת לאכול שם לא פת ולא שום דבר, גזירה שמא יבואו לאכול את קרבן הפסח עצמו בשני מקומות, שזה אסור. אבל במקומם הראשון מותר להם לאכול כל דבר. ו"אפיקומן" פירושו "אפיקו מגייכו" דהיינו

להן: איני מברך! לפי שיצא ממני עשיר.

אומר לו ליעקב: טול וברך! והוא אומר להם: איני מברך! לפי שנשאתי שתי אחיות בחייהן, שעתידה תורה לאוסרן עלי.

אומר לו למשה: טול וברך! והוא אומר להם: איני מברך! לפי שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל, לא בחיי ולא במותי. שאפילו עצמותי לא זכו ליקבר בארץ ישראל כעצמות יוסף.

אומר לו ליהושע: טול וברך! והוא אומר להן: איני מברך! לפי שלא זכיתי לבן. דכתיב אצל יהושע בן נון בספר דברי הימים שמונה היחוס של משפחת אפרים עד "נון בנו, יהושע בנו" [של נון]. וליהושע עצמו לא מנה הכתוב בנים.

אומר לו לדוד: טול וברך! והוא אומר להן: אני אברך! (48) ולי נאה לברך! שנאמר "ביום ישועות אשא ובשם ה' אקרא".

לשתים, ליהודה שבא מלאה ולאפרים שבא מרחל, וזה ביטול חלקי של טובת עם ישראל ולא מתאים שיברך בסעודה זו שהיא טובתם של ישראל, וכן משה שלא זכה להכניסם לארץ ישראל, ואם היו נכנסים לא היו גולים יותר והיו מגיעים מיד לטוב המושלם, וכן יהושע בן נון שהנחיל את הארץ לבני ישראל ולא זכה לבן שירשנו, שזה סימן שכפי שנחלתו לא המשכה לזרעו, כך גם ירושת ארץ ישראל לא תשאר לדורות ותפסק בגלות. אבל דוד המלך המהות שלו הוא המשיח שיצא ממנו ויגאל את עם ישראל, ואף אבשלום שיצא ממנו, דורשת הגמרא בכרכות ' עמוד א' שבא לרמז על מלחמת גוג ומגוג ולכן כיון שדוד המלך כל מהותו היא כנגד זמן הגאולה, משום כך הוא

48. המהר"ל מקשה, הלא גם לדוד המלך היה חטא, וכמו כן יצא ממנו בן רשע, אבשלום, ובמה עדיף דוד מאחרים? ומסביר המהר"ל שהסעודה שהקב"ה עושה ביום שיגמול חסד עם זרעו של יצחק, הכוונה שיצחק זה מידת הדין, וכשיגמרו כל הגלויות שהם מצד מדת הדין ויגיע זמן החסד של הקב"ה עם עם ישראל, שישלם להם שכרם זה נקרא סעודה, וכשרוצים לברך בסוף הסעודה, אומר אברהם אבינו שהוא איננו יכול לברך את הקב"ה, מפני שמאברהם אבינו יצא ישמעאל שעשה צרות לעם ישראל, ואילו הסעודה הזאת היא על גאולתם ואין מתאים לו לברך, ומאותה סיבה גם יצחק אינו מברך שיצא ממנו עשו, וכן יעקב שנשא שתי אחיות, שזה מראה שמלכות ישראל תחלק

אמר רב יהודה אמר שמואל: אין מפטירין אחר מצה אפיקומן. שבזמן הזה צריך לאכול כזית מצה (49) בגמר הסעודה זכר למצה שהיתה נאכלת בזמן המקדש ביחד עם הפסח [המצה שאנו קוראים לה "אפיקומן" אך כמובן שאיננה אפיקומן] ואחר אותה מצה אסור (50) לאכול שום דבר [אפיקומן], כדי שישאר טעם המצה בפה.

ומקשינן: תנן במתניתין: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

ודייקין: אחר הפסח הוא דלא, רק לאחריו אסור לאכול כלום. אבל לאחר מצה בזמן הזה שאוכלין בסוף רק מצה, מפטירין! וקשה מזה לרב יהודה אמר שמואל שאוסר לאכול אף לאחר מצה בזמן הזה?

ומתריצין: לעולם אף אחר המצה אין מפטירין. ומתניתין, "לא מיבעיא" קאמר!

שאסור לומר הוציאו כליכם מכאן ונלך ונאכל במקום אחר.

ושמואל אמר: לא רק שאסור לעקור לחבורה אחרת, אלא אפילו בחבורה שלו אסור לאכול כלום ואפילו לא מיני מתיקה אחר הפסח כדי שישאר טעם הבשר של קרבן הפסח בפיו, [שהוא נאכל בסוף על השובע]. ו"אפיקומן" פירושו "אפיקומן", דהיינו הוציאו והביאו מיני מתיקה לקינוח סעודה, כגון אורדילאי כמהין ופטירות לי, שאני רגיל לאוכלם לקינוח סעודתי. וגזלייא גוזלות לאבא, לרב, שהיה רגיל לאכול גוזלות לקינוח סעודתו.

ורב הנינא בר שילא רבי יוחנן אמרו: כגון תמרים קליות ואגוזים. שהם היו רגילים באלו לקנח סעודתם.

תניא כוותיה דרבי יוחנן: אין מפטירין אחר הפסח כגון תמרים קליות ואגוזים.

המתאים לברך בסעודה זו של הגאולה.

49. לגבי שיעור אכילת אפיקומן כתב הט"ז בסימן תע"ז סעיף קטן א' בשם המהרי"ל שיאכל אפיקומן שיעור שני זיתים, והיינו כביצה, מפני שמצוה זו חביבה היא משאר המצוות. וכתב על זה הב"ח שהסבר זה אין לו מקור, אלא הסיבה לאכול שני זיתים היא, זית אחד זכר לקרבן פסח, וזית אחד זכר למצה שנאכלת עם הקרבן פסח. וכתב הגרי"פ פערלא שיסוד דברי המהרי"ל הם ברמב"ם בהלכות קרבן פסח [ח ג] שכתב: מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע, לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה ב"ד, אוכל מהן תחילה ואחר כך אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו, ואם לא אכל אלא כזית, יצא ידי חובה. ומקור דברי הרמב"ם

במכילתא בפרשת בא, שדורש את המילה "יאכלהו", שפסח נאכל אכילת שובע, ואילו מצה ומרור אינם נאכלים אכילת שובע, וזה מקורו של המהרי"ל, כיון שפסח צריך להאכל אכילת שובע ואפיקומן בא זכר לקרבן פסח, לכן צריך לאכול ממנו כביצה, שזהו שיעור אכילה כדי שביעה כמבואר במסכת יומא.

50. כתב האבני נזר בסימן שפ"א, שאם התאחר באמירת ההגדה ואכל את המצות והמרור סמוך לחצות, וחייב לאכול מיד האפיקומן לפני שעובר חצות, ולא יוכל אחר כך לאכול סעודת יום טוב מחמת האיסור לאכול אחר אפיקומן, יש לו עצה לכך, שיעשה תנאי, שאם הלכה כרבי אלעזר בן עזריה שזמן פסח עד חצות, ואני חייב לאכול אפיקומן עכשיו, הריני מכוין באכילת

כתוב בה "לחם עוני". והרובשנין עיסה מטוגנת בשמן ודבש שפסולה למצת מצוה לפי שאינה "לחם עוני" אלא לחם עשיר, והאיסקריטין שעיסתן רכה מאוד ואין עליה שם "לחם", אדם ממלא כריסו מהן בליל פסח, ובלבד שיאכל בזית מצה באחרונה.

ודייקנין: באחרונה, אין. שצריך לאכול את

הכזית מצה דוקא בסוף סעודתו. אבל קכ-א בראשונה, לא! שלא יאכל את המצה של אפיקומן בתחילת סעודתו, כי אסור לאכול כלום לאחר מצת חובה. וראיה לרב יהודה אמר שמואל?

ודחינן: לעולם מותר לאכול את המצה אף

לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמיהו, שאין טעמה חזק, ודאי שאסור לאכול אחריה, כדי שלא ישכח טעמה. אבל לאחר הפסח, הנפיש טעמיה, ולא מצי עבוריה האכילה שאחריו אין בכחה להעביר את טעמו של הפסח ולכן הייתי אומר שלית לן בה, ויהיה מותר לאכול אחר הפסח.

קמשמע לן שאסור.

נימא מפייע לה לרב יהודה אמר שמואל שאין מפטירין אחר המצה אפיקומן.

דתניא: הפופגנין ריקים, שעשויים כספוג, ומתוך שעיסתן רכה אין עליהם שם "לחם" ואי אפשר לצאת בהם ידי חובת מצה שהרי

בבוקר בבית קריאת שמע. וכתבו הפוסקים, שיכוין בתנאי, שאם הציבור יעברו זמן קריאת שמע, אז אני יוצא בקריאה זו. אולם אם יקראו בזמן, אז אני יוצא בקריאת שמע ההיא, ובוזו אני מכוין שלא לשם מצוה. ותירץ על כך המשכנות יעקב, כי במצוה שהיא חובה על האדם, אז אף אם אין בידו לעשות שליחות, בכל זאת יכול לעשות תנאי. וההסבר לכך הוא לפי דברי התוספות בכתובות, המבארים את הכלל "כל שאינו יכול לעשות שליחות אינו יכול להתנות", שיסוד הכלל הזה הוא משום שאין הדבר לגמרי בשליטתו, וכפי שרואים שאינו יכול לעשות שליחות, לכן גם אינו יכול להתנות בו. אבל מעשה מצוה, שהוא חובה על האדם לעשותו דוקא בגופו כמו אכילת מצה, הרי שם הסברא היא להיפך, כי זה שהיא אפשר לעשות שליח על אכילת מצה הוא משום שכל מעשה המצוה מוטל על גוף האדם, ואין לו אפשרות לנתק ממנו ולהעבירו לאחר, ולכן גם יכול להתנות במצוה על קיומה. ובמקראי קודש [פסח ח"ב סימן נ"ו] תירץ על פי הרמב"ן [בבא בתרא ככו

מצה זו לשם אפיקומן, ומיד אחר חצות יהיה מותר לאכול כל מה שחפץ [מפני שלדיעה זו שזמן המצוה מסתיים בחצות, מותר מחצות ואילך לאכול, ורק בזמן שראוי לקיום המצוה, אסור לאכול אם כבר אכל אפיקומן]. ואם ההלכה כרבנן, שמצות פסח כל הלילה, אם כן אני לא מכוין לצאת במצה זו ידי אפיקומן. וימתין עד חצות, ויוכל לאכול סעודתו, ובסוף הסעודה יאכל עוד פעם מצה לאפיקומן, ויתנה שאם ההלכה כרבנן, הרי מצה זו אני אוכל לשם אפיקומן, ואם הלכה כרבי אליעזר בן עזריה, וכבר אכלתי אפיקומן, אם כן מצה זו אינה לשם אפיקומן. והקשה הגר"ש שקאפ איך יכול לעשות תנאי כזה, הלא הגמרא בכתובות ע"ד אומרת שדבר אשר אי אפשר לעשות על ידי שליח, אי אפשר לעשות עליו תנאים, ואם כן, מה שייך תנאי באכילת מצה? אולם מצאנו כעין זה בשלחן ערוך סימן ל"ד שאדם המניח תפילין של רש"י ורבינו תם, יכוין שאם ההלכה כרש"י, אזי אני מניח את התפילין של רבינו תם לא לשם מצוה. וכמו כן נפסק בסימן מ"ו שטוב לומר